

УДК 371.4.036“18/19”

Віолета Городиська

**ІДЕЇ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
У ПОГЛЯДАХ ВІТЧИЗНЯНИХ ГРОМАДСЬКИХ ДІЯЧІВ
(XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)**

Розбудова сучасної національної системи освіти спонукає до пошуку і перегляду тих педагогічних ідей, які є частково втраченими або не займають гідного місця в освіті, культурі, суспільстві в цілому. Йдеться не про ідеї, які пропагують масову медіакультуру, а про ті, які розвивають дивергентне мислення, сприяють пізнанню мистецтва, вкладають у душу молоді академічний фундамент, формують естетичні цінності. Вони мають великий вплив на розвиток педагогічної науки. Оскільки в нинішніх умовах зростає роль формування естетичної свідомості кожної особистості, їх глибокий аналіз дозволить збагатити сучасну теорію і практику естетичного виховання дітей і молоді.

На нашу думку, особливої уваги заслуговують ідеї вітчизняних громадських діячів XIX – початку XX ст., адже вони втілюють у собі оригінальні та самобутні погляди на мету, зміст і завдання естетичного становлення особистості. У педагогічній науці існують різні підходи до розуміння змісту, форм, методів та засобів естетичного виховання.

Проблеми естетичного виховання як соціокультурного феномена обґрунтовано у дослідженнях українських педагогів сучасності Т. Андрущенко, І. Беха, А. Бойко, І. Зязюна, В. Лутая, Л. Масол, Н. Миропольської, О. Рудницької, О. Сухомлинської, Т. Тюльпи, Г. Шевченко та ін.

Питання формування естетичних почуттів та уподобань школярів, взаємодії мистецтв на уроках літератури висвітлив Л. Овдійчук [7], роль виразного читання та його вплив на естетичне виховання учнівської молоді характеризує Н. Коломієць [5], естетичне виховання молодших школярів засобами позакласного читання досліджує Л. Руденко [8]. Однак малодослідженим, на нашу думку, є питання розвитку ідей естетичного виховання у поглядах українських діячів минулого, що і зумовило мету статті.

Ідеї естетичного виховання займають важливе місце у творчості визначних українських громадських діячів (І. Франка, Лесі Українки, М. Шашкевича, Т. Шевченка та низки інших). Їх творча діяльність, побудована у поетичному ключі, розширила категоріальний апарат поняття “естетичне виховання”.

На початку XIX ст. свою діяльність у Галичині розпочало літературно-культурне товариство “Руська Трійця”, очолюване **М. Шашкевичем** (1811–1843 рр.). У 30-х роках XIX ст. відбулися прогресивні тенденції в естетичній думці завдяки виданню М. Шашкевичем найважливішого альманаху “Русалка Дністровая”. Як зазначав галицький педагог Г. Врецьона, першими письменниками в Україні були: І. Котляревський; у Галичині – М. Шашкевич; у Буковині – Ю. Федькович, а найбільш прогресивним поетом був Т. Шевченко [2, с. 4]. А це дає підстави стверджувати, що М. Шашкевич, Ю. Федькович та низка інших громадських діячів були першими національно свідомими постатями на західноукраїнських землях, які почали піднімати питання рідної народної мови, що дало поштовх до підняття духу українців і заклало фундамент для розвитку української естетичної думки.

Очевидно, що художні орієнтації М. Шашкевича і його побратимів – це своєрідний перелом в історії західноукраїнської літератури, яка, долаючи консервативні канони старого письменства, проголошувала нові принципи відображення дійсності, демонструвала нову естетичну програму [3, с. 34–45]. Погляд на літературу, засновану на народній словесності та героїчному минулому, сприяв оцінці духовних здобутків, виробленню нового підходу до дійсності. Це приводило до висунення проблеми художньої правди, формування таких важливих естетичних категорій, як історизм і народність мистецтва.

Літературним напрямом був романтизм, який проголошував новий погляд на людину, природу, духовні здобутки народу. У той час відшукуються нові підходи до життя, свіжі художні засоби, проголошується зв'язок літератури з естетичними принципами народного мистецтва, великої ваги набуває народна мова [3, с. 37]. Високо цінуючи народну мову, М. Шашкевич дбав про її чистоту та красу. Поет-романтик в українській ліриці відкрив романтичну душу людини і показав її потаємні глибини, утверджуючи право на незалежність людської душі. У М. Шашкевича розуміння “душі” є одним із ключових понять, як доля, не доля, щастя, нещастя, туга, сум. Поету притаманний тужливий зміст поезій, у цьому полягає його романтика, у ній є своя чарівність і свій позитивний зміст. У його елегіях нарікання на долю, розлуку, муки кохання – це вираження складних почуттів, це “життя” почуттів, пристрастей [9, с. 17].

Особисте нелегке життя М. Шашкевича відобразилося у його творчості. Він писав сумні поезії, прагнучи до кращого життя, на фоні туги, суму, нещастя, душевного болю стимулював до високих мрій, які були ілюзією, надреальністю, міражем, викликаючи естетичні емоції та пра-

гнення до кращого. Його заслугою вважаємо те, що він одним із перших увів до методів виховання метод порівняння нижчих категорій із вищими, чим безпосередньо долучився до проблематики естетичного виховання. Тому під поняттям “естетичне виховання” М. Шашкевич розумів духовний світ людини, її настрої, почуття, емоції, допускав порушення гармонії, пристрасно любив контрастності, опираючись на мотиви суму в пошуку вищого, красивого, піднесеного.

Представником української естетичної думки у середині XIX ст. вважався **Т. Шевченко** (1814–1861 рр.). Його естетичні погляди відображені у творчості. Так, у поезії натрапляємо на міркування про такі засадничі поняття естетичного виховання, як прекрасне, потворне, піднесене й нице, про вплив прекрасного на почуття людей, а також про свободу митця.

У сутність “естетичного виховання” поет вкладав бачення та розуміння прекрасного. Розглядаючи проблеми прекрасного, з’ясував сутність, його соціально-естетичну й етичну функцію. На думку генія, прекрасне приносить радість, насолоду і водночас сприяє моральній досконалості, адже прекрасне – це свідоме, досконале. Досконалість Т. Шевченко шукав у поезії та у житті.

Прикладом цього може слугувати низка його поезій. Багата на принадність поезія, естетичну значущість якої С. Людкевич відобразив у віршованих рядках:

“В широкий світ, у вир життя його
Закинуло судьбою. Спорожнив він
І чашу втіх, і чашу сліз гірких.
На все вразливий – на високе й низьке,
На все уважний – на красу й гидке,
Мов на торзі життя він став та бачив,
Журбу людей, діла, страждання їх.
А що пізнав умом, що помітив лиш,
Те в творчій душі образом робив,
Щоб образ світа світу показати,
Щоб виявити чесним – чесноту,
А підлим – підлість, кривдженям – їх кривду.
Ті образи – поезія його –
То дійсний світ, в якому всяка дійсність” [6, с. 169].

У статті С. Людкевича оспівується чарівність поетичних рядків Т. Шевченка, підкреслюється особливість краси та милозвучність поезії, розкривається внутрішнє розуміння естетичних почуттів високого та ницого, прекрасного та потворного, результатом чого формувався естетичний ідеал людини, здійснювалось її естетичне виховання.

На думку критиків, Т. Шевченко прагнув усунути все нище, бездушне, що є в дійсності, шукаючи у ній красу. Адже джерело краси потрібно шукати не “у божественній ідеї”, а у самій дійсності – у природі та людині, які є предметом мистецтва [4, с. 156]. Очевидно, що метою мистецтва не є просте наслідування чому-небудь, а їх перетворення у щось вище, красиве. З цього приводу в оповіданні “Художник” поет доводив, що існують вищі, піднесені почуття, зазначаючи: “...чи є щось чарівніше, прекрасніше самої природи, – це піднесена душа митця, його божественна творчість” [10, с. 121]. Тому естетичним кредо Т. Шевченка є краса, творчість та її благотворний вплив на людство. Його естетичні погляди зробили великий вплив на естетичне пізнання України кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст.

Яскравим представником української естетичної думки був **І. Франко** (1856–1916 рр.). На думку дослідників, ще з часів Аристотеля ніхто не завдав по естетиці з її “вічним” і “незмінним” естетичним законом такого сильного удару, як це зробив І. Франко. За кількістю праць у галузі естетики, за глибиною й оригінальністю їхньої розробки в Україні І. Франкові не було рівних.

У праці “Іван Франко про літературно-естетичне виховання” П. Яременко підкреслює важливі слова поета, який наголошував: “у нас єдиний кодекс естетичний – життя. Що воно зв’яже, те й буде зв’язане, а що воно розв’яже, – те й буде розв’язане” [11, с. 12]. Даючи характеристику літературно-естетичному розвитку інтелігентного читача тогочасної Галичини, І. Франко писав: “Руська публіка, переважно духовна, вихована в схоластичних правилах перестарілої естетики і наломлена до теологічного та догматичного способу думання, була зовсім незнайома з новою літературою...” [11, с. 6]. А літературу поет уважав найсильнішим засобом до уморальнення народу, і тому вона повинна змальовувати людей вищих, вірцевих, таких, якими вони мають бути, застерігати від усіляких неестетичних зворотів, тривіальностей, грубіяництва, обридливостей. Цьому повинна і сприяти книжка, живе слово, а саме поезія, яка впливає на емоції та пробуджує почуття. Зіставляючи цінність поезії та музики, поезії та живопису, І. Франко проводив думку про величність літератури перед іншими видами мистецтва.

Найбільш визначним твором в українській естетиці ХІХ ст. вважався трактат І. Франка “Із секретів поетичної творчості”. Найліпшою поезією, – писав він, – оперують етичні, національні або громадські ідеї, хоча не меншу роль у письменстві займають формальні вартості, естетичні уподобання людини, її краса.

Особливістю поета є здібність до незвичайної спостережливості, чутливість до нового у житті, інтенсивність і багатство емоційних переживань. У цьому зв'язку емоційно і переконливо звучать слова Каменяря:

“Кожна пісня моя
Віку мого день,
Протерпів її я,
Не зложив лишень.
Кожна стрічка її –
Мізку мого часть,
Думи мої – нерви мої,
Звуки серця страсть.
Що вам душу страє
То мій власний жаль.
Що горить в ній, то се
Моїх сліз хрусталь...” [11, с. 13].

Прагнення І. Франка до усунення всього негативного, потворного виливалися настільки емоційно у його поетичних рядках, що вкорінювали ідеали добра та краси. Його слова переслідували єдину мету – виховувати у душі читача почуття гуманізму, прекрасного, збудити думки та дії, активізувати до діяльності.

На прикладі аналізу поезії Т. Шевченка І. Франко надавав великого значення асоціаціям за контрастом як одного з могутніх засобів передачі великої душевної напруги героїв у складних драматичних ситуаціях.

За його твердженням, краса є формальна і змістовна, зовнішня і внутрішня – це моральні вартості, але існують і суспільні моменти, які за аналогією мають визначену естетичну функцію. Саме тому І. Франко вважав, що абсолютно можливим є поєднання етичної і суспільної оцінки твору з чистим естетизмом.

Розкриваючи естетичні основи творчості, характеризуючи поезію Т. Шевченка, І. Франко переконував, що це ціла наука про почуття і про роль почуттів. Поет досліджував роль окремих почуттів, сприйняття ними поетичних образів, а також прагнув показати роль відчуттів у пізнанні прекрасного у природі та у мистецьких творах.

Відмінність І. Франка від Т. Шевченка полягала у тому, що естетика, на його думку, повинна ставити на перше місце не поняття краси, а почуття естетичної насолоди [4, с. 258].

Естетика, на думку І. Франка, має виховувати хороший естетичний смак, високий естетичний ідеал, прищеплювати любов до всього прекрасного у природі та суспільстві, у творах мистецтва і літератури, у народній творчості.

Вершиною естетичних поглядів в українській думці були ідеї **Лесі Українки** (1871–1913 рр.). Вона бачила світ в образному сприйнятті. Він був для неї настільки всеосяжним і багатограним, що поетеса сприймала його лише естетично як у художньому слові, так і в роботі пензлем, майстерній грі на фортепіано тощо. Основну увагу з естетичного боку вона звертала на такі види мистецтва, як музика, театральне мистецтво, малярство й архітектура. Появу мистецтва Леся Українка виводила з притаманного людині прагнення до краси. Краса трактувалася нею не лише як ознака зовнішньої зацікавленості, але і як символ непокірності ворожій силі людини, проти зла і несправедливості. У цьому плані важливе місце займають прозові твори Лесі Українки. Одне із них – народницько-символічне оповідання “Метелик” – характеризує російську дійсність тієї доби, у змісті якого поетеса описує пориви до світла, намагання вирватися з “темного льоху”. Леся Українка у своєму оповіданні подала образ лика – спокійного міщанина-обивателя, який...”сидів тихо в своєму кутику, ні за чим він не жалкував, та нічого й не бажав, хіба тільки кутка ще темнішого, щоб міг сидіти там спокійно і ніколи того прикрого вразливого світла не бачити” [1, с. 73]. Сказане свідчить про те, що поетеса прагнула показати символ дитини, що проявляється через її ницість перед невідомим, небаченим, неусвідомленим прагненням до світла, волі, щастя, втілений в образі метелика, який всією істотою рвався до світла та згорів на вогні лампи. І хоча ця смерть була безцільною і нікому не потрібною, та письменниця у кінці оповідання стверджує право людини пориватися, бажати кращого. Леся Українка тим самим показувала щирю любов до людини, ставилася з почуттям гідності та враховувала її прагнення, схилялася донести людині стимул до кращого, вищого тощо.

Поетесу охоплюють естетичні (високі, піднесені) почуття, які вона виводила з трудової діяльності людини, надаючи їм естетичну оцінку – із сукупності громадських чинників – головної засади, що визначала конкретне ставлення людини до природи, суспільства, людської праці та її наслідків.

Найяскравіше Леся Українка проявила себе у мистецтві слова. Її вислови, розрізнені та принагідні в листах, емоційно-піднесені – в поезіях укладаються в певну систему поглядів, які дозволяють говорити про естетику Лесі Українки як про найвищий вияв естетичної думки української нації.

Завдяки тенденційності Леся Українка показала пафос у своїх творах. У її розумінні тенденційність є висхідною ланкою творчості, піднесенням естетичних завдань до рівня суспільно необхідних і життєво важливих.

Отже, можна стверджувати, що в естетичних поглядах і художніх викладах названих вище громадських діячів відобразилися риси нового

ставлення до дійсності, їхній пошук позитивних якостей та цінностей, розвиток естетичних почуттів здійснювався у поетичному ключі тощо.

Таким чином, аналіз педагогічної літератури дає можливість зробити висновки, що естетичне виховання вважалося важливим у формуванні особистості, мета і завдання якого зумовлені епохальним і конкретним соціально-економічним рівнем розвитку естетичної та педагогічної думки. Як засвідчує дослідження, у педагогічній і художній думці України другої половини XIX – початку XX ст. вітчизняні громадські діячі визначили сутність естетичного виховання, приділяючи вагоме значення таким аспектам, як краса, душа, естетичні почуття (високе – нище, прекрасне – потворне). Освітньо-виховним завданням було визнання мистецтва як активного відображення естетичних смаків, інтересів та уподобань того часу, а саме мистецтва слова, поваги до літератури, культури й естетики народних розваг, народного театру; виголошення принципів реалізму, народності, ідейності та гуманізму, тенденційності творчості складають основу естетичних ідей та поглядів українських вітчизняних діячів.

1. *Бугайко Ф.* Вивчення творчості Лесі Українки в середній школі / *Ф. Бугайко, Т. Бугайко.* — Київ : В-во “Радянська Школа”, 1939. — 86 с.
2. *Врецьона Г.* Народно-руській катехізм / *Г. Врецьона.* — Львов : Зь друк. наук. тов-ва имени Шевченка подь зарядом К. Беднарського, 1894. — 25 с.
3. *Горинь В. І.* Естетичні погляди “Руської Трійці” (До генези українського романтизму) / *В. І. Горинь // Шашкевичіана. Маркіян Шашкевич і українське національне відродження / В. І. Горинь, Я. Д. Ісаєвич; відп. ред. М. М. Ільницький.* — Львів, 1993. — 166 с.
4. *Іванько І.* Очерк развития эстетической мысли Украины / *И. Иванько.* — М. : Искусство, 1981. — 423 с.
5. *Коломієць Н.* Роль виразного читання в естетичному вихованні підлітків / *Н. Коломієць // Рідна школа.* — 2003. — № 3. — С. 32—33.
6. *Людкевич С.* Про основу і значінє сьпівности в поезії Тараса Шевченка / *С. Людкевич // Молода Україна.* — Л., 1901. — Р. 2. — № 5 і 6. — С. 166—175.
7. *Овдійчук Л.* Взаємодія мистецтв на уроках літератури як один із чинників формування естетичних почуттів та уподобань школярів / *Л. Овдійчук // Українська мова та література в школі.* — 2003. — № 4. — С. 24—30.
8. *Руденко Л. А.* Естетичне виховання молодших школярів у процесі позакласного читання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 “Теорія та історія педагогіки” / *Л. А. Руденко.* — Інститут педагогіки АПН України. — К., 1997. — 25 с.
9. *Ткачук М.* Жанр елегії й елегійні мотиви в творчості Маркіяна Шашкевича / *М. Ткачук // Шашкевичіана. Маркіян Шашкевич в історії української культури : Збірник статей.* — Тернопіль, 1995. — 104 с.

10. *Шевченко Т.* Повісті : Зібрання творів у шести томах / *Т. Шевченко* ; [Ред. кол. *М. Г. Жулинський* та ін.]. — Київ : “Наукова думка”, 2003. — Т. 4. — 595 с.
11. *Яременко П. К.* Іван Франко про літературно-естетичне виховання / *П. К. Яременко*. — Львів : Видавництво Львівського університету, 1957. — 80 с.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2012

В. Городиская

Идеи эстетического воспитания во взглядах

отечественных общественных деятелей (XIX – начало XX в.)

В статье отображено развитие идей эстетического воспитания в украинской научной мысли (XIX – начало XX вв.); доказано, что на формирование эстетической воспитанности личности самыми влиятельными были красота и сила слова.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, искусство, эстетический вкус, эстетический идеал, эстетические чувства.

V. Gorodyska

**Ideas of Aesthetic Education in Views of Native Public Figures
(the XIXth – the Beginning of the XXth Centuries)**

The article deals with the development of the ideas of aesthetic education in Ukrainian scientific thought (the 19th – the beginning of the 20th centuries). It is proved that the beauty and the power of the word had the greatest impact on the formation of aesthetic education of personality.

Key words: aesthetic education, art, aesthetic taste, aesthetic ideal, aesthetic feelings.

Рецензент – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник С. М. Вдович